

УДК 327

О. Б. Михайлова

аспірантка

кафедри історії та світової політики

ОНУ імені І. І. Мечникова,

к. 37, Французький бул., 24/26,

м. Одеса, 65058, Україна

E-mail: kobenkoolesya@ukr.net

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304–1439.2018.2\(31\).144314](http://dx.doi.org/10.18524/2304–1439.2018.2(31).144314)

ЧОРНОМОРСЬКИЙ РЕГІОНАЛІЗМ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ, АКТОРИ ТА ІНТЕГРАЦІЙНА ДИНАМІКА

У статті аналізується досвід регіонального співробітництва та процеси регіонаобудівництва (region-building) в Чорноморському регіоні. Розглянуто теоретичні підходи щодо суті концепту «регіон» і «регіоналізм». Досліджено динаміку та еволюцію чорноморського регіоналізму за період 1991–2017 рр. Проаналізована інтеграційна діяльність, основні мотиви і підходи як прибережних країн, так і зовнішніх центрів сили. Виявлені фактори, що уповільнюють процеси регіональної інтеграції в Чорноморському регіоні.

Ключові слова: регіоналізм, чорноморський регіоналізм, регіонаобудівництво, інтеграція, Великий Чорноморський регіон.

Постановка проблеми. Геостратегічна значущість Чорноморського регіону обумовлена його географічним розташуванням і транзитним статусом. Цей регіон історично був місцем перетину різних геополітичних інтересів і амбіцій, що збільшувало його вразливість і конфліктний потенціал. В останні ж десятиліття характерною рисою чорноморського регіоналізму є різноманіття інтеграційних ініціатив і програм співпраці, які реалізуються в даному регіоні. З одного боку, це сприяє налагодженню каналів комунікацій між країнами, інституційному розвитку, а з іншого боку, конкуруючі ініціативи негативно впливають на процеси регіонаобудівництва і на політичну ситуацію в регіоні в цілому.

Аналіз останніх досліджень. Політиці регіоналізму і процесам регіонаобудівництва присвячені наукові роботи наступних авторів: Б. Бузан, А. Харрел, Б. Хеттне, Ф. Содербаум, Л. Фоссет. Серед літератури, присвяченої безпосередньо інтеграційним процесам в Чорноморському регіоні, варто відзначити праці авторів Ф. Тассінарі, С. Корнелла, А. Джонсона, Н. Нілссона, П. Хагстрома, П. Манолі, Д. Тріантафіллу та ін. Безпековії проблематиці Чорноморського регіону і ролі України в ньому присвячені праці таких авторів як О. Волович, О. Нечаєва, І. Максименко, С. Терешко, Г. Шелест.

Метою нашого дослідження є вивчення досвіду регіонального співробітництва в Чорноморському регіоні; аналіз інтеграційної динаміки за період 1991–2017 рр.; порівняння підходів та визначення мотивів основних інтеграційних центрів Чорноморського регіону в процесі регіонаобудівництва.

Теоретичні засади дослідження. Поняття регіон досліджується багатьма науками, отже його визначення залежить від наукової галузі, в якій даний термін аналізується. Так, наприклад, існують економічне, культурологічне, політологічне, геополітичне, філософське, адміністративно-правове та інші тлумачення цього терміна. Більше того, в наукових джерелах під це поняття підводяться різноманітні за масштабом просторові системи — від невеликих за площею адміністративно-територіальних одиниць та їх частин до груп держав [3, с. 147].

Фахівці-міжнародники визначають сутність регіону як певну кількість держав, об'єднану спільними характеристиками та проблемами. Так, наприклад, американський вчений Дж. Най визначав регіон — як «обмежену кількість держав, об'єднаних на основі географічної близькості та загальної взаємозалежності» [12, с. 7]; британський фахівець в галузі міжнародних відносин Б. Бузан розуміє регіон як «географічний кластер підсистем держав, який відрізняється з точки зору його внутрішньої структури і процесу від більш широких понять, таких як міжнародна система або суспільство, частиною якого він є» [4, с. 22]; Д. Лемке під регіонами розуміє «паралельно утворені, більш дрібні міжнародні системи» [10]. Російський дослідник А. Воскресенський розробляє поняття «міжнародно-політичний регіон» і визначає його як «відносно самостійну підсистему міждержавних відносин, об'єднаних, перш за все, спільністю певних, властивих саме даному регіону, політичних проблем і відповідних відносин» [1, с. 7].

Про підходи до визначення поняття регіон пише німецький дослідник П. Катценштейн [9, с. 6]. Він пропонує наступну класифікацію підходів:

- Матеріалістичний підхід — регіон формується в процесі раціональної взаємодії між регіональними державами, які перш за все керуються своїми стратегічними інтересами і прагнуть отримати економічну вигоду від цієї взаємодії. Більшою мірою країни регіону сфокусовані на питаннях безпеки, ніж на культурній та політичній спільності.

- Ідейний (абстрактний) — регіон є розумовим конструктом, де чільна роль у формуванні регіону відводиться ідеям, нормам і загальній регіональній ідентичності. Тобто регіон розуміється як сконструйоване політичне і культурне утворення, не обмежене фізичними кордонами.

- Біхевіористський — основна ідея полягає в тому, що регіони формуються політичною практикою з урахуванням загальної поведінкової моделі, яка притаманна країнам цього регіону.

З урахуванням перерахованих вище підходів автори виділяють два типи регіонів: фізичний (географічний) і функціональний. Фізичний регіон є сукупністю країн, які керуються своїми стратегічними інтересами і прагматичними цілями в умовах залежності один від одного [16, с. 27]. Функціональний регіон формується поза територіальною прив'язкою під впливом культурних, соціальних, ринкових взаємодій між суспільствами сусідніх держав. До того ж, доволі часто основна роль в цьому процесі відводиться недержавним акторам. Таким чином, наведені підходи щодо визначення поняття регіон підтверджують тезу про багатоаспектність даного феномену.

Регіоналізація та регіоналізм розглядаються в науковій літературі як процеси або політика всередині регіону, які впливають на формування регіональної динаміки. Однак самі процеси розглядаються по-різному і немає єдиного підходу до визначення співвідношення цих двох понять [2, с. 36]. Частина дослідників наполягає на їх відмінності, в той час як інша їх отожднює.

Переважно під регіоналізмом розуміється стратегія формування регіонального простору, тобто мова йде про державну інтеграційну політику, про ініціативу об'єднання «зверху». В свою чергу, під регіоналізацією розуміється практична реалізація цієї стратегії, якій притаманна неформальна компонента. Тобто це безпосередньо процес, в якому активно беруть участь недержавні актори — бізнес, громадянське суспільство та інші (інтеграція «знизу»).

Після закінчення «холодної війни» дослідницька спільнота стала активно вивчати практику регіоналізму в міжнародних відносинах, доповнюючи старі та створюючи нові теорії та концепції. Так, в науковому середовищі загальноприйнятим вважається поділ на «старий» (фізичний/закритий) і «новий» (функціональний/відкритий) регіоналізм. Перший відсилає нас до історичного контексту часів «холодної війни», а другий пов'язаний з трансформаційними процесами, що відбуваються в світі у зв'язку з глобалізацією [7].

«Старий» регіоналізм побудований на досвіді європейської інтеграції, яка базувалася на таких теоріях як федералізм, функціоналізм та неофункціоналізм, транснаціоналізм і ще декількох теоріях. Ці класичні теорії європейської інтеграції в рамках першої хвилі регіоналізму виходили з прагматичної взаємодії між державами-націями, які перш за все керуються своїми економічними інтересами і питаннями безпеки. Однак наприкінці XX століття, після закінчення «холодної війни», підходи до аналізу процесу регіоналізації та регіоналізму стали переглядатися з урахуванням динаміки розвитку інтеграційних процесів за межами Європейського континенту.

Основний внесок в розвиток теорій «нового» регіоналізму був зроблений представниками соціал-конструктивізму (Дж. Чеккель, Т. Ріссі, Т. Дица), які підкреслювали важливість спільності ідей та переконань всього інтеграційного співтовариства, важливість формування колективної ідентичності і громадянського суспільства в процесі регіональної інтеграції, не ставлячи на чільне місце прагматичні цілі і мотиви. Тобто якщо для апологетів класичних теорій «старого» (фізичного) регіоналізму визначення регіону відсилає нас до територіальності і стратегічних інтересів, то для конструктивістів регіон є не статичним, а динамічним соціальним конструктом, який виникає і розвивається в процесі соціальної взаємодії між суспільствами певного інтеграційного регіону, в якому взаємодіють не тільки національні держави, але більш широке коло акторів — неурядові організації, громадянське суспільство, регіональні еліти, групи різних інтересів.

Отже регіоналізм втілюється через різні формати кооперації між сусідніми країнами і наднаціональними акторами. Ця кооперація заснована на

спільних інтересах, поділюваних ідеях та спільній ідентичності. Регіоналізм є динамічним інструментом регіональної і глобальної стабільності та безпеки.

Чорноморський регіоналізм є відносно новим явищем, він активно увійшов в міжнародно-політичний і науковий дискурс в 1990-ті роки після розпаду Радянського Союзу. Геостратегічна значимість Чорноморського регіону обумовлює різноманітність інтеграційних ініціатив і зовнішньополітичних стратегій, які реалізуються в даному регіоні. Окрім конкуренції інтеграційних моделей, також культурне та етнічне розмаїття робить Чорноморський регіон зоною зіткнення різних інтересів як внутрішніх, так і зовнішніх гравців, що, в свою чергу, підвищує рівень конфліктогенності.

Перш ніж перейти до аналізу інтеграційних стратегій, необхідно розглянути підходи до визначення кордонів Чорноморського регіону і його структури. Це питання і досі є предметом наукових суперечок, тому що протягом століть регіон знаходився на перетині багатьох регіональних і субрегіональних структур. Існують наступні чотири підходи.

1. Чорноморський регіон включає в себе країни, які мають безпосередній вихід до Чорного моря — Болгарія, Грузія, Румунія, Росія, Туреччина, Україна.

2. Другий підхід, більш інклюзивний, з посиланням на Організацію чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), членами якої є дванадцять держав Причорномор'я, Південних Балкан та Кавказу — Албанія, Вірменія, Азербайджан, Болгарія, Грузія, Греція, Молдова, Румунія, Росія, Сербія, Туреччина та Україна.

3. Великий Чорноморський регіон (The Wider Black Sea Region) — геополітичний концепт, який представляє євроатлантичне бачення регіону та включає в себе чорноморські, каспійські, балканські країни, деякі країни Близького Сходу та Польщу.

4. Чорноморський регіон є сукупністю окремих розрізнених цивілізаційних просторів — пострадянські країни, члени ЄС та НАТО, окремо Туреччина.

Подібна варіація трактувань вказує на те, що Чорноморський регіон не є статичною географічною даністю, а скоріше конструюється реальністю, яка розвивається і адаптується відповідно до бачення і пріоритетів ключових гравців, як внутрішніх, так і зовнішніх.

У зв'язку з цим важливо проаналізувати міру впливу діючих гравців в регіоні і ступінь їх залучення в процес регіонабудівництва (region-building). Умовно їх можна поділити на три категорії: внутрішні держави — Румунія, Болгарія, Грузія і Україна; країни, які прагнуть до регіонального лідерства — Росія і Туреччина; зовнішні центри впливу — ЄС і НАТО, чие залучення в процеси регіонабудівництва в Чорноморському регіоні з кожним роком збільшується.

Внутрішні країни. Більшість країн Чорноморського регіону після дезінтеграційних процесів в СРСР перебували в пошуках свого місця в новій міжнародній і європейській архітектурі. Заміщення старої комуністичної ідеології новим способом мислення розглядалося країнами регіону як необ-

хідний крок в цьому історичному процесі [15, с. 26]. До того ж, з метою посилення своїх зовнішньополітичних і економічних позицій країни регіону стали проявляти цікавість до різних інтеграційних ініціатив і пропонувати нові формати кооперації. Якщо для таких країн як Туреччина і Росія регіоналізм розглядався як можливість легітимізувати своє лідерство в регіоні, то для таких країн як Болгарія, Грузія, Румунія і Україна регіоналізм уявлявся ефективним інструментом, який гарантував збереження безпеки в регіоні, отримання стратегічних і економічних вигод.

Незважаючи на спільне комуністичне минуле, країни Чорноморського регіону проходили різні шляхи і слідували різними траєкторіями. Це пояснюється різним ходом розвитку їх політичних систем, економічною спроможністю, зовнішнім впливом та ін. Так, наприклад, Румунія та Болгарія стали провідниками залучення в Чорноморський регіон євроатлантичних структур. Однак, незважаючи на те, що досить часто досвід цих країн отожднюють, їх підходи до регіонального співробітництва значно різняться. У той час як Румунія сфокусована переважно на кооперації з Європейським Союзом і НАТО, не надаючи двостороннім відносинам з країнами регіону настільки великого значення, Болгарія використовує інший підхід — крім тісної кооперації з ЄС, Болгарія вибудовує довгострокові відносини з Росією. Будучи залежною від поставок російського газу, вона прагне стати європейським енергетичним хабом на шляху російського газу в Європу, отримуючи економічні вигоди від кооперації з Росією в цій сфері [8, с. 7].

Шлях Грузії і України значно відрізняється від досвіду Румунії і Болгарії. Російський вплив на політичні процеси в цих країнах тривалий час був значним і багато в чому впливав як на внутрішню, так і зовнішню політику. Дії Російської Федерації в Абхазії і Південній Осетії, на Сході України і в Криму чітко продемонстрували готовність Росії протистояти процесам регіонабудівництва без урахування її інтересів в Чорноморському регіоні. Однак і Грузія, і Україна продовжують декларувати своє прагнення інтегруватися до євроатлантичних структур і наполягають на тезі, що РФ є головною загрозою стабільності в регіоні.

Регіональні центри впливу. В контексті чорноморського регіоналізму вплив Туреччини і Росії на процеси регіонабудівництва є предметом широких наукових досліджень. Кожна з цих країн пропонує свої програми співпраці в регіоні з урахуванням своїх власних інтересів і амбіцій. Крім прагнення до регіонального лідерства, загальним також є бажання обмежити залучення зовнішніх гравців, які можуть послабити позиції Анкари і Москви в регіоні.

Якщо цілі й амбіції у турецького і російського керівництва часто збігаються, то підходи і дії, що вживаються в процесі досягнення цих цілей, відрізняються. Так, РФ в просуванні своєї політики щодо країн ближнього зарубіжжя (The Near Abroad Policy) і в просуванні євразійської інтеграційної ініціативи часто використовує методи жорсткої сили (hard power), в той час як Туреччина спирається переважно на механізми м'якої сили (soft power), ініціюючи різні формати кооперації в регіоні (ОЧЕС, BlackSeaFor, Black Sea Harmony).

Однак події, що відбуваються останніми роками — українська криза, політика санкцій, перегляд турецьким керівництвом євроінтеграційних перспектив, погіршення американо-турецьких відносин і багато інших чинників, впливають на процеси регіоналізації, де Туреччина, і особливо Росія швидше сприймаються як джерела регіональної нестабільності, ніж драйвери регіональної інтеграції.

Зовнішні центри впливу. Чорноморський регіон став об'єктом пильного інтересу з боку зовнішніх гравців на початку 1990-х років. Так, крім декларованих ідеалістичних причин, а саме просування демократичних цінностей, прагматичною мотивацією залучення США в Чорноморський регіон були питання національної безпеки. Після терористичної атаки у вересні 2001 р. боротьба з тероризмом і за нерозповсюдження зброї масового знищення стали пріоритетним напрямом зовнішньої політики американського керівництва. Чорноморський регіон розглядався як стратегічний простір, з урахуванням географічної близькості до Ірану, Іраку або Афганістану [6, с. 4].

З метою посилення своїх позицій в регіоні США почали активно укладати двосторонні угоди з країнами регіону — Румунією, Болгарією, Грузією, Україною. Пізніше, з включенням Болгарії та Румунії до Північно-атлантичного альянсу, США також збільшили свою військову присутність в регіоні. Однак необхідно зазначити, що така активність була негативно сприйнята в Москві. Наступні ініціативи в Чорноморському регіоні, запропоновані зовнішніми гравцями, також були сприйняті російським керівництвом як спроби витиснути Росію з регіону, який «століттями був пріоритетною сферою її інтересів» [3].

З включенням Румунії та Болгарії в НАТО і пізніше в ЄС Брюссель змінив підхід до взаємодії з країнами Чорноморського регіону і став більш активно пропонувати і підтримувати різні формати кооперації, а також фінансувати широкий спектр програм. У європейській стратегії безпеки (European security strategy) була сформульована задача, яка полягала «в сприянні тому, щоб на схід від Європейського Союзу й уздовж його кордонів існувало кільце добре керованих країн, з якими ЄС міг би підтримувати відносини тісної співпраці» [5]. Однак несумісність інтересів та інтеграційних планів Європейського Союзу і Росії в Чорноморському регіоні в значній мірі впливає не тільки на процеси регіоналізації та їх динаміку, а й на стан безпеки в регіоні в цілому.

Отже політична напруженість між країнами Чорноморського регіону, країнами, які прагнуть до регіонального лідерства, і зовнішніми гравцями (ЄС, США) безпосередньо впливає на динаміку інтеграційних процесів в регіоні. Відсутність послідовної стратегії, різні інтереси і конкуруючі між собою ініціативи зменшують потенціал кооперації в регіоні.

Інтеграційна динаміка. Виникнення і динаміку розвитку чорноморського регіоналізму необхідно аналізувати з урахуванням екзогенних факторів (закінчення «холодної війни», розширення НАТО і ЄС, глобалізація) і ендегенних факторів (історична спадщина, культурне та етнічне розмаїття) [11, с. 6]. Однак більш важливими факторами, що впливають на динаміку

процесів регіонабудівництва, є соціально-економічні та політичні обставини в регіоні, різноманіття схем кооперації, які часом не доповнюють одна іншу, а гостро конкурують між собою.

Чорноморський регіоналізм пройшов в своєму розвитку три етапи. Перший датується початком 1990-х років. У цей період нові незалежні країни Чорноморського регіону перебували в стані відтворення своєї ідентичності і пошуку нових ціннісних орієнтирів.

На ранній стадії регіоналізму більша увага приділялася саме економічному виміру кооперації. Так, з ініціативи Туреччини було створено Організацію чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), яка стала першим інституціональним втіленням регіоналізму. Успішне економічне співробітництво, згідно з «ефектом переливу» (spillover effect), мало створити сприятливі умови для подальшого співробітництва в інших сферах.

Організація чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) є першим а отже, найбільш популяризованим проектом регіонального співробітництва, проте в процесі свого функціонування вона почала втрачати свою ефективність. Причиною тому була недостатня міжсекторальна координація, неопрацьований механізм прийняття рішень, обмежене фінансування з боку країн-членів, розбіжності в питаннях безпеки. Незважаючи на це, ОЧЕС стояла біля витоків зародження чорноморського регіоналізму і до цього дня залишається найбільш інклюзивної формою співпраці в регіоні.

Також перша стадія чорноморського регіоналізму ознаменувалася появою таких внутрішніх ініціатив у сфері безпеки як Чорноморська військово-морська група оперативної взаємодії в 2001 р. (BlackSeaFor), Операція «Чорноморська гармонія» в 2004 р. (Black Sea Harmony), Форум чорноморського прикордонного співробітництва (ФЧПС) та ін.

У цей період були створені такі майданчики діалогу як Спільнота демократичного вибору в 2005 р. (спільнота демократій балто-чорноморсько-каспійського регіону), Чорноморський форум діалогу і партнерства в 2006 р. Ці ініціативи були сфокусовані переважно на політичних аспектах співпраці, тим самим сприяючи процесам регіонабудівництва і координації дій між країнами регіону.

Залучення зовнішніх гравців в регіон почалося в 1990-ті роки. Так, наприклад, Європейський Союз укладав не тільки двосторонні угоди з державами Чорноморського регіону, а й ініціював та брав участь у різних форматах співпраці — INOGATE, Міжнародний транспортний коридор Європа — Кавказ — Азія (TRACECA), Бакинська ініціатива, Дунайсько-Чорноморська робоча група (DABLAS). Ці технічні програми в сфері захисту навколишнього середовища, транспортної і енергетичної інфраструктури мали великий вплив на багатосторонню кооперацію в регіоні.

Що стосується залучення Північноатлантичного альянсу в Чорноморський регіон, то воно також почалося ще в 1990-х роках. Так, за підтримки США в 1996 р. була створена Організація за демократію та економічний розвиток (ГУАМ), метою створення якої було підтримка суверенітету держав-учасниць (Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова).

Після терористичних атак в США в 2001 році Чорноморський регіон став розглядатися як стратегічна база боротьби з тероризмом, що було закріплено в «Військовій концепції НАТО» від 2002 р. З метою поглиблення співпраці з чорноморськими країнами і поліпшення їх військової обороноздатності були розроблені індивідуальні плани партнерства НАТО з Україною (2002 р.), Грузією (2004 р.) та Молдовою (2006 р.) і деякими іншими країнами, які не є членами Північноатлантичного альянсу.

Другий етап розвитку регіоналізму пов'язаний з розширенням НАТО і ЄС 2004–2007 рр. Дві чорноморські країни — Болгарія і Румунія стали членами Північноатлантичного альянсу (2004 р.) і Європейського Союзу (2007 р.) Цей етап відрізняється від попереднього зміною підходу з боку зовнішніх гравців до процесів чорноморського регіоналізму. Так, якщо перша хвиля регіоналізму виходила переважно зсередини регіону, то характерною рисою другої хвилі було залучення в процеси регіонабудівництва зовнішніх гравців — ЄС, НАТО, які стали драйверами регіоналізму.

Такі ініціативи як Чорноморська синергія (2007 р.) — регіональна ініціатива ЄС, спрямована на зміцнення співпраці між країнами Чорноморського басейну, і пізніше Східне партнерство (2009 р.) — ініціатива, метою якої є сприяння зближенню країн Чорноморського регіону з Європейським Союзом через інтеграцію на основі європейських цінностей, норм і стандартів. Ці важливі ініціативи вивели на якісно новий рівень регіональне співробітництво і зміцнили відносини Європейського Союзу з країнами регіону [13].

Незважаючи на неоднорідну, але позитивну інтеграційну динаміку, другий етап чорноморського регіоналізму ознаменувався воєнним конфліктом між Грузією та Росією у серпні 2008 р., який увійшов у міжнародний дипломатичний дискурс під назвою «п'ятиденна війна». Цей конфлікт суттєво не змінив військовий баланс в Чорноморському регіоні, однак підвищив градус напруженості не тільки між чорноморськими країнами, а також і між США та ЄС з одного боку, та Росією — з іншого.

Сучасний, третій етап пов'язаний з політичною кризою, яка відбувалась в Україні в 2013–2014 рр. Анексія Криму Російською Федерацією в 2014 році змінила безпековий та військово-стратегічний баланс в Чорноморському регіоні на користь РФ. Крім того, тривала мілітаризація півострова, будівництво мосту через Керчинську протоку, обмеження доступу до українських портів на Азовському морі — послаблюють стабільність і безпеку в регіоні, посилюють невизначеність і конфліктний потенціал.

Однак, незважаючи на асиметричні дії Росії, спрямовані на перешкоджання чи уповільнення здійсненню процесів євроатлантичної інтеграції Грузії, Молдови, України, саме агресивна політика Москви підштовхує ці країни до більш тісної кооперації з іншими інтеграційними центрами, перш за все з Європейським Союзом.

Тобто на сучасному етапі завдяки укладенню торгових угод та інституційному будівництву саме ЄС є основним партнером для багатьох країн Чорноморського регіону — Болгарія і Румунія є повноправними членами Європейського Союзу; Грузія, Молдова і Україна підписали Угоду про асо-

ціацію, і громадяни цих держав мають право безвізового в'їзду на територію Шенгенської угоди.

Що ж стосується Туреччини, на фоні погіршення відносин між Анкарою і Брюсселем, а пізніше і Вашингтоном, турецьке керівництво взяло курс на нормалізацію відносин з Росією, які починаючи з 2015 р. погіршилися у зв'язку зі збиттям російського військового літака поблизу сирійсько-турецького кордону. Відносини між двома амбітними державами завжди були флюктуативними. Однак, незважаючи на розбіжність інтересів, перш за все стосовно врегулювання близькосхідної проблематики, спільні ситуативні інтереси підштовхують країни до більш глибокої кооперації, особливо на фоні погіршення відносин обох країн з ЄС та США.

Нинішні відносини між Брюсселем і Москвою також є досить складними. Їх характерними рисами є високий ступінь невизначеності, криза довіри та розбіжність інтересів. Незважаючи на періодичні заяви з боку європейських політиків про необхідність перезавантажити відносини з Росією, санкційний курс щодо Москви не змінюється.

Анексія Криму та воєнні дії на Сході України змусили Північно-атлантичний альянс переглянути рівень своєї присутності і активності в регіоні. Це призвело до збільшення двосторонньої допомоги у сфері безпеки для Грузії, Молдови та України з метою підвищити обороноздатність і спроможність збройних сил цих країн в умовах агресивної політики РФ.

Отже аналіз динаміки інтеграційної кооперації в регіоні свідчить, що кожний етап еволюції регіоналізму характеризується все більшим залученням в процеси регіонабудівництва зовнішніх центрів впливу. Така зовнішня активність негативно сприймається російським керівництвом, яке з кожним новим етапом проводить все більш агресивну політику в Чорноморському регіоні, супроводжуючи її деструктивними інформаційними кампаніями.

Висновки. Політика регіоналізму і процеси регіоналізації представлені в тій чи іншій формі у всіх частинах світу. Регіонабудівництво розвивається з урахуванням унікальних особливостей і обставин, що складаються в окремо взятому регіоні. Чорноморський регіон є досить неоднорідним простором з точки зору економічного і політичного розвитку, культурної і соціальної складової, але в той же час спільність проблем і сучасні виклики штовхають країни до кооперації з метою більш ефективного вирішення як зовнішніх, так і внутрішніх завдань.

Починаючи з 1990-х років країни Чорноморського регіону, а також зовнішні центри впливу ініціювали створення великої кількості міжурядових і неурядових організацій. Динаміка розвитку інтеграційних ініціатив і форматів співпраці 1991–2017 рр. свідчить про прогрес з точки зору побудови каналів комунікацій між країнами, інституціонального розвитку, що говорить про бажання і готовність чорноморських країн до взаємодії. В той же час недовіра, регіональні амбіції, різні інтереси і конкуруючі ініціативи нівелюють і зменшують ефективність раніше розроблених схем співпраці. Це призвело до того, що в Чорноморському регіоні зосереджена

більшість затяжних пострадянських конфліктів, які не вирішуються, а продовжують поповнюватися новими.

Отже з огляду на політичну нестабільність і вразливість багатьох країн регіону регіоналізм слід розглядати як ефективний інструмент в процесі будівництва миру, поліпшення міждержавної комунікації і економічного добробуту країн регіону в цілому.

Список використаних джерел

1. Воскресенский А. Мировое комплексное регионоведение. Москва: Магистр, 2014.
2. Михайленко, Е. «Старый» и «новый» регионализм: теоретический дискурс. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2014. С. 36.
3. Михайлова, О. Б. Концепт «region» у контексті трансформації сучасної системи міжнародних відносин. *Politicus*. 2017. № 5. С. 147–151.
4. Buzan B. How regions were made, and the legacies for world politics. Cambridge University Press, 2012. P. 22–49. URL: http://assets.cambridge.org/97811070/20214/frontmatter/9781107020214_frontmatter.pdf
5. European security strategy — a secure Europe in a better World / General Secretariat of the Council. *Council of the European Union*. Brussels, 2009, P. 43. URL : http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/QC7809568ENC.pdf. (дата звернення 5.08.2018)
6. Hatto R., Tomescu O. The EU and the Wider Black Sea Region Challenges and Policy Options. *Garnet Policy Brief*. 2008. N. 5.
7. Hettne B., Söderbaum F. The New Regionalism Approach. *Politeia*. 1998. Vol.17. No. 3. P. 21–26.
8. Homorozean A. Regional Black Sea Architecture And Consequences For The Regional Cooperation Framework. *Romanian Journal Of European Affairs*/ 2010. Vol. 10, No.4.
9. Katzenstein P. World of Regions: Asia and Europe in the American Imperium. Cornell University Press, 2005.
10. Lemke D. Regions of War and Peace. Cambridge University Press, 2002. P. 49–52.
11. Manoli P. Reinvigorating Black Sea Cooperation: A Policy Discussion, Commission on the Black Sea. *Policy Report*. 2010. III. URL : https://www.files.ethz.ch/isn/115943/2010_PolicyReport-3.pdf (дата звернення 5.08.2018)
12. Nye J. Peace in parts: Integration and conflict in regional organization. Boston: Little, Brown and Company, 1971.
13. Park J. The European Union's Eastern Partnership, 2014. URL : <https://www.cfr.org/backgrounder/european-unions-eastern-partnership> (дата звернення 5.08.2018)
14. The former Foreign Minister Andrei Kozyrev stated that, «The CIS and Baltic countries are the area where Russia's primary vital interests are concentrated. We should not withdraw from these regions which have been in the sphere of Russian interests for centuries». See Albert, M. Zaccor. «Guerrilla Warfare on the Baltic Coast: A Possible Model for Baltic Defense Doctrine Today?», *The Journal of Slavic Military Studies*. 1994. 7, no. 4.
15. Triantaphyllou D. The Security Context in the Black Sea Region. London; New York: Routledge, 2010.
16. Varyynen R. Regionalism: Old and New. *International Studies Review*. 2003. № 5 (1). P. 25–51. URL: <https://doi.org/10.1111/1521-9488.501002>

References

1. Voskresenskiy, A., Myrovoye kompleksnoye rehyonovedeniye. Moskva: Mahystr, 2014.
2. Mihajlenko, E. «Staryj» i «novyj» regionalizm: teoreticheskij diskurs. Izd-vo Ural. un-ta, 2014.
3. Mykhailova, O. «Kontsept «rehion» u konteksti transformatsii suchasnoi systemy mizhnarodnykh vidnosyn.» *Politicus*. 5 (2017):147–151.

4. Buzan, B. How regions were made, and the legacies for world politics. Cambridge University Press, 2012. http://assets.cambridge.org/97811070/20214/frontmatter/9781107020214_frontmatter.pdf
5. European security strategy — a secure Europe in a better World / General Secretariat of the Council. Council of the European Union. Брюссель. (2009): 43. Accessed August 5, 2018. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/QC7809568ENC.pdf.
6. Hatto, Ronald and Odette Tomescu. «The EU and the Wider Black Sea Region Challenges and Policy Options.» *Garnet Policy Brief*. 5(2008): 1–12.
7. Hettne, C., S nderbaum, F. «The New Regionalism Approach.» *Politeia*. 17/3 (1998): 21–26.
8. Homorozean, Alina. «Regional Black Sea Architecture And Consequences For The Regional Cooperation Framework.» *Romanian Journal Of European Bffairs*. 10/4 (2010).
9. Katzenstein, P. World of Regions: Asia and Europe in the American Imperium. Cornell University Press, 2005.
10. Lemke, D. Regions of War and Peace. Cambridge University Press, 2002.
11. Manoli P. Reinvigorating Black Sea Cooperation: A Policy Discussion, Commission on the Black Sea. *Policy Report* III, 2010. P. 9. Accessed August 5, 2018. https://www.files.ethz.ch/isn/115943/2010_PolicyReport-3.pdf
12. Nye, J. Peace in parts: Integration and conflict in regional organization. Boston: Little, Brown and Company, 1971.
13. Park J. The European Union’s Eastern Partnership, 2014. Accessed August 5, 2018. <https://www.cfr.org/background/european-unions-eastern-partnership>.
14. The former Foreign Minister Andrei Kozyrev stated that, «The CIS and Baltic countries are the area where Russia’s primary vital interests are concentrated. We should not withdraw from these regions which have been in the sphere of Russian interests for centuries.» See Albert M. Zaccor, «Guerrilla Warfare on the Baltic Coast: A Possible Model for Baltic Defense Doctrine Today?», *The Journal of Slavic Military Studies* 7, no. 4, 1994.
15. Triantaphyllou, D. The Security Context in the Black Sea Region. Routledge: London and New York, 2010.
16. Varyrynen, R., Regionalism: Old and New. *International Studies Review*. 5(1) (2003):25–51. <https://doi.org/10.1111/1521–9488.501002>

Стаття надійшла до редакції 17.09.2018

О. Б. Михайлова

кафедра истории и мировой политики ОНУ имени И. И. Мечникова
к. 37, Французкий бул. 24/26, м. Одесса-58, 65058, Украина

ЧЕРНОМОРСКИЙ РЕГИОНАЛИЗМ: КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ, АКТОРЫ И ИНТЕГРАЦИОННАЯ ДИНАМИКА

Резюме

В статье анализируется опыт регионального сотрудничества и процессы регионостроительства (region-building) в Черноморском регионе. Рассмотрены теоретические подходы относительно сути концепта «регион» и «регионализм». Исследована динамика и эволюция черноморского регионализма за период 1991–2017 гг. Выделены особенности этапов интеграционной динамики в регионе. Проанализирована интеграционная деятельность, основные мотивы и подходы как прибрежных стран, так и внешних центров силы. Выявлены факторы, замедляющие процессы региональной интеграции в Черноморском регионе. Показано, что аннексия Крыма Российской Федерацией в 2014 году изменила безопасность и военно-стратегический баланс в Черноморском регионе в пользу РФ. Кроме того, длительная милитаризация полуострова, строительство моста через Керченский пролив, ограничение доступа в украинские порты на Азовском море — ослабляют стабильность и безопасность в регионе, усиливают неопределенность и конфликтный потенциал. Несмотря на асимметричные действия России, направленные на препятствование осуществлению или замедление процессов евроатлантической интеграции таких стран как Грузия, Молдова, Украина, именно агрессивная политика Москвы подталкивает эти страны к более тесной кооперации с другими интеграционными центрами, прежде всего с Европейским Союзом.

Ключевые слова: регионализм, черноморский регионализм, регионостроительство, интеграция, Большой Черноморский регион.

O. B. Mykhailova

Department of History and World Politics, Odesa I. I. Mechnikov National University, r. 37, French Blvd., 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

BLACK SEA REGIONALISM: CONCEPTUAL FOUNDATIONS, ACTORS AND INTEGRATION DYNAMICS

Summary

Being the point of intersection between Europe and the Middle East, from the Eastern Balkans to the South Caucasus, not only in terms of important oil, gas, energy and trade routes, but also in terms of different cultures and civilizations, the Black Sea Region has always been a center of geostrategic importance, *interests* and activities of the main global and regional powers. Over the past decades, the distinctive feature of the Black Sea regionalism has been the diversity of integration initiatives and cooperation programs. On the one hand, it fosters the establishment and improvement of communication channels, institution-building process, and on the other hand, competing initiatives have a negative impact on regional development and on security environment in the Black Sea Region in general.

The proposed article analyzes the experience of regional cooperation and regional-building processes in the Black Sea region between 1991–2017. It deals with three interconnected aims. First, to provide theoretical frameworks regarding the concept of «region» and «regionalism». Second, to define internal and external actors in the Black Sea region — their interests and approaches towards the process of regionalism. Third, to analyze the Black Sea regionalism dynamics and factors that hinder the process of regional integration.

Key words: regionalism, Black Sea regionalism, region-building, regional integration, Wider Black Sea region.